

NHẬN THỨC CỦA NÔNG DÂN NGHÈO VÙNG MIỀN NÚI TÂY BẮC VỀ NHỮNG NGUYÊN NHÂN DẪN ĐẾN ĐÓI NGHÈO CỦA GIA ĐÌNH VÀ ĐỊA PHƯƠNG

Nguyễn Thị Lan
Viện Tâm lý học.

Bên cạnh việc nhận diện về vị thế kinh tế của gia đình mình, dân tộc mình so với các gia đình khác và dân tộc khác cùng sinh sống tại địa phương thì việc nhận diện rõ được những nguyên nhân dẫn đến đói nghèo của gia đình mình, địa phương mình cũng có thể được xem là động thái tích cực để từ đó có những định hướng, những điều chỉnh hành vi hướng đến khắc phục khó khăn, vươn lên thoát khỏi tình trạng đói nghèo.

Trong phần nhận thức của các khách thể tham gia nghiên cứu về những nguyên nhân dẫn đến đói nghèo, chúng tôi đã đề nghị họ cho ý kiến nhận xét chung nhất về những nguyên nhân đói nghèo của các hộ gia đình trong thôn/bản và cả ý kiến nhận xét thật cụ thể về những nguyên nhân đói nghèo của gia đình họ. Dưới đây là kết quả khảo sát thực tiễn với 304 đại diện các hộ gia đình nghèo được thực hiện vào đầu năm 2008 tại 4 tỉnh thuộc vùng miền núi Tây Bắc là Yên Bái, Lào Cai, Lai Châu và Hoà Bình.

1. Về những nguyên nhân đói nghèo của các gia đình trong thôn/bản nói chung

Theo đánh giá của những người tham gia khảo sát thì các nguyên nhân dẫn đến đói nghèo của các hộ gia đình trong thôn/bản nói chung rất đa dạng. Số liệu trong bảng 1 chỉ ra rằng, có một vài nguyên nhân được nhìn nhận với một tỷ lệ khá cao như: Thiếu vốn (55.3%); Không đủ đất để sản xuất (46.7%); Trình độ học vấn quá thấp (38.2%) và Không biết tính toán (31.3%). Tiếp theo là các nguyên nhân: Do thiên tai, mất mùa; Nhà đông con, đông người; Ốm đau nhiều hoặc có bệnh tật. Tuy vậy, tỷ lệ lựa chọn các nguyên nhân này cũng chỉ đạt

mức trên/dưới 20%. Trong khi đó, một số nguyên nhân còn lại khác dẫn đến đói nghèo như: Nợ nần kéo dài; Già yếu, góa bụa, neo người, thiếu người làm; Hoang phí, không biết tiết kiệm; Chưa chăm chỉ, v.v... hầu như chỉ có tỷ lệ khách thể lựa chọn rất thấp (tương ứng với trên/dưới 10% cho mỗi nguyên nhân).

Bảng 1: Đánh giá về những nguyên nhân đói nghèo trong thôn/bản

Các nguyên nhân dẫn đến đói nghèo	Tỷ lệ %	Thứ hạng
Do thiên tai/mất mùa	24.3	5
Nhà đông con/dông người	19.4	6
Không đủ đất để sản xuất	46.7	2
Nợ nần kéo dài	13.5	8
Thiếu vốn	55.3	1
Ốm đau/bệnh tật	19.4	6
Trình độ học vấn quá thấp	38.2	3
Già yếu/góa bụa/neo người/thiếu người làm	8.9	11
Không biết làm ăn, không biết tính toán	31.3	4
Hoang phí, không biết tiết kiệm	6.3	12
Chưa chăm chỉ	9.2	9
Nguyên nhân khác (ghi cụ thể)	9.2	9

* Nguyên nhân khác cụ thể là: Phải nuôi con một mình; Không chăn nuôi được, đất đai bạc màu; Không có nước tưới ruộng; Nuôi con ăn học; Không có trâu làm; Chống nghiệp ngập; Cha ông nghèo thì mình cũng nghèo; Trâu bò phá hoại hoa màu.

Ngoài ra, số liệu trong bảng 1 cũng cho thấy rằng, các nguyên nhân có tỷ lệ người tham gia khảo sát nhìn nhận cao nhất và tương đối cao đều rơi vào các nguyên nhân khách quan. Các nguyên nhân mang tính chủ quan của cá nhân con người như “Hoang phí, không biết tiết kiệm”; “Chưa chăm chỉ”, v.v... chỉ đạt tỷ lệ lựa chọn rất thấp, trừ 2 nguyên nhân “Trình độ học vấn quá thấp” và “Không biết tính toán” là được đánh giá khá cao, tuy nhiên cũng chỉ đạt mức xếp hạng thứ 3 và thứ 4.

2. Nguyên nhân đói nghèo cụ thể của gia đình mình

Để tìm hiểu sâu vấn đề này, chúng tôi đã đề nghị các khách thể tham gia nghiên cứu trả lời câu hỏi mở, đánh giá thật cụ thể và chính xác xem những lý do nào dẫn đến tình trạng đói nghèo hiện tại của gia đình mình.

Bảng 2: Lý do cụ thể dẫn đến đói nghèo của hộ gia đình mình

Các lý do cụ thể dẫn đến đói nghèo của gia đình ông/bà	Tỷ lệ %
Từ xa xưa bố mẹ nghèo/ Bố mẹ không có gì để lại/ Bố mẹ không giúp đỡ được gì	3.2
Không biết cách làm ăn/ Không biết tính toán/ Không có kinh nghiệm làm ăn/ Không biết áp dụng khoa học kỹ thuật	14.2
Không có đất rừng/ Thiếu đất làm ruộng	42.7
Không trồng trọt, chăn nuôi được/ Thiếu cây giống, con giống/ Thiếu vốn/ Nợ nần/ Thiếu trâu cày/ Không có trâu cày/ Thiếu phân bón	43.8
Mới chuyển về/ Mới ra ở riêng/ Bố mẹ mất sớm/ Phải tự lập/ Lấy vợ muộn	5.3
Thiếu người lao động/ Già yếu/ Ốm đau, bệnh tật/ Neo người	18.9
Không biết chữ/ Không có trình độ văn hoá	7.1
Trâu bò, lợn gà bị dịch chết/ Thiên tai mất mùa/ Hạn hán, thiếu nước, lũ lụt, sâu bệnh	9.6
Đông con/ Con còn nhỏ/ Nuôi các con ăn học/ Nuôi bố mẹ già/ Nuôi các em	13.9
Không biết tại sao, làm chăm chỉ mà vẫn nghèo	0.7
Con cái mãi chơi, lười làm, nói không nghe/ Chồng con, cha mẹ nghiện ngập rượu chè, ma tuý	1.4
Đóng thuế nhiều, không còn đủ thóc ăn	0.4
Do Nhà nước không quan tâm/ Không được vay vốn/ không được hỗ trợ vốn	1.1
Do tham gia hoạt động xã hội, không có điều kiện chăm lo cho gia đình	0.7

Số liệu trong bảng 2 trình bày kết quả phân tích câu hỏi mở cho thấy, các nguyên nhân cụ thể dẫn đến đói nghèo của gia đình mình phần lớn được các khách thể quy gán cho những nguyên nhân khách quan rất đa dạng (tới 11 nhóm nguyên nhân). Chẳng hạn, có tới 43.8% những người trả lời câu hỏi này cho rằng, nguyên nhân đói nghèo cụ thể của gia đình họ là do không trồng trọt, chăn nuôi được, do thiếu cây giống, con giống, do thiếu vốn, do nợ nần, do thiếu trâu cày hoặc không có trâu cày, thiếu phân bón; 42.7% khách thể tự đánh giá là do thiếu đất mà cụ thể là không có đất rừng và thiếu đất làm ruộng; 18.9% đại diện các hộ gia đình nghèo lại lý giải rằng, gia đình họ rơi vào hoàn cảnh nghèo nàn như hiện nay là do thiếu người lao động, già yếu, ốm đau, bệnh tật hoặc nhà neo người; 13.9% số khách thể cho rằng do đông con, con còn nhỏ, các con còn đang đi học, phải chăm nuôi bố mẹ già, nuôi các em; 9.6% khách thể cho biết là do trâu bò, lợn gà bị dịch chết, do thiên tai mất mùa, hạn hán, thiếu nước, lũ lụt, sâu bệnh. Một tỷ lệ khách thể không lớn lắm (dao động từ 0.4% đến 5.3%) lại đưa ra ý kiến rằng, do từ xa xưa bố mẹ nghèo, bố mẹ

không có gì để lại cho con, bố mẹ không giúp đỡ được gì cho con hoặc do gia đình mới chuyển từ nơi khác về, do mới tách hộ ra ở riêng, do bố mẹ mất sớm, do phải tự lập, do lấy vợ muộn. Một số ít khách thể khác lại có suy nghĩ là do gia đình họ phải đóng thuế nhiều, không còn đủ thóc ăn; do không được Nhà nước quan tâm, không được vay vốn, không được hỗ trợ vốn hoặc do tham gia hoạt động xã hội, không có điều kiện chăm lo cho kinh tế gia đình, thậm chí có người còn không nhận thức rõ được lý do nghèo của gia đình mình, mà chỉ trả lời là: “Không biết tại sao, làm rất chăm chỉ mà vẫn nghèo”.

Trong số 14 nhóm nguyên nhân mà đại diện các hộ gia đình nông dân nghèo chỉ ra thì chỉ có 3 nhóm nguyên nhân được nhìn nhận là mang tính chất chủ quan, xuất phát từ bản thân và các thành viên trong gia đình. Trước hết đó là do không biết cách làm ăn, không biết tính toán, không có kinh nghiệm làm ăn, không biết áp dụng khoa học kỹ thuật; thứ hai là do con cái mải chơi, lười làm, nói không nghe, chống con, cha mẹ nghiện ngập rượu chè, ma tuý và thứ ba là do không biết chữ hoặc trình độ văn hoá quá thấp. Tuy vậy, ba nhóm nguyên nhân này cũng chỉ có một tỷ lệ khách thể tương ứng khá nhỏ trong toàn mẫu lựa chọn là 14.2%, 1.4% và 7.1%.

Từ các kết quả trình bày trong bảng 1 và 2 còn thấy rõ rằng, phần lớn những người tham gia nghiên cứu nhìn nhận tình trạng đói nghèo của các hộ gia đình nông dân cũng như của các địa phương vùng miền núi Tây Bắc chủ yếu là do các nguyên nhân có tính chất khách quan. Chỉ có rất ít người được hỏi nhìn nhận tình trạng đói nghèo xuất phát từ những nguyên nhân chủ quan. Chúng tôi cho rằng, sự đánh giá này của các khách thể cũng hợp lẽ thông thường, lôgic và phù hợp với đặc điểm tâm lý cá nhân của con người là trong các tình huống không thành công thường có xu hướng muốn đổ lỗi cho các điều kiện khách quan.

Cùng đồng thời với mong muốn tìm hiểu rõ hơn về những nguyên nhân dẫn đến tình trạng đói nghèo của nông dân vùng miền núi Tây Bắc, nhiều cuộc phỏng vấn sâu với một số cán bộ xã, thôn và người dân có mức sống khá giả tại các địa bàn khảo sát đã được thực hiện. Kết quả phân tích các phỏng vấn sâu này chỉ ra rằng, dường như có những nhận định trái chiều so với các đánh giá, nhận xét đã trình bày trong bảng 1 và 2 trên đây. Theo quan điểm của những người tham gia nghiên cứu thì có rất nhiều nguyên nhân (kể cả khách quan lẫn chủ quan) dẫn đến tình trạng đói nghèo của các hộ gia đình, tuy nhiên, trong các phỏng vấn sâu thì các nguyên nhân có tính chất chủ quan xuất phát từ những yếu kém của chính bản thân cá nhân và các thành viên trong gia đình như khả năng tính toán kém, tư duy kinh tế kém lại được nhắc đến trước tiên. Chẳng hạn, khi bàn luận về nguyên nhân nghèo đói của các hộ gia đình đồng bào dân tộc xã Đồng Khê, huyện Văn Chấn, tỉnh Yên Bái, một người dân có

mức sống khá giả nhận xét rằng, “tuy có rất nhiều nguyên nhân dẫn đến tình trạng đói nghèo, nhưng cách ăn tiêu không khoa học, không biết tính toán là nguyên nhân đầu tiên làm cho họ nghèo”. Tiếp theo, đó là do “Lười lao động, nhiều nhà đến rau cũng không trồng được mà ăn, phải đi mua rau của người Kinh, nhiều khi chồng đèo vợ đi chợ mua rau, chờ vợ mua rau xong cùng về, thế là chỉ vì mua mấy mớ rau mà mất luôn cả ngày. Sản xuất thì không dám đầu tư, không có kinh nghiệm, không biết cách làm ăn. Chăn nuôi cẩu thả, không biết áp dụng kỹ thuật. Không biết làm gì ngoài làm ruộng. Lúc nông nhàn thì đàn ông ở nhà uống rượu, đàn bà lấy củi đun. Nhiều hộ gia đình vay vốn Nhà nước không đầu tư vào sản xuất, mà mua đài, mua xe. Ăn uống, rượu chè, tiệc tùng nhiều. Vay nợ, cầm thóc non để ăn trước, đến mùa mới trả. Đến mua phân bón ruộng cũng cầm thóc non... Ngoài ra, nguyên nhân nghèo nữa là ít đầu tư cho con cái học hành, nhiều khi con cái bỏ học do ngại vì bố mẹ không chịu đóng góp,...” (Ông Đ.V.N, 57 tuổi, người Kinh, mức sống khá giả).

Gần giống với ý kiến của ông Đ.V.N. trên đây, một cán bộ xã Nậm Lành, huyện Văn Chấn, tỉnh Yên Bái cũng cho rằng, có rất nhiều nguyên nhân, nhưng chủ yếu là: “1) Tính toán kém, tư duy kém. Đây là nguyên nhân chiếm tỷ lệ cao nhất các hộ gia đình nghèo. Do không được đi học, cứ làm ăn theo lối truyền thống, không chịu làm theo cách mới. “Từ trước đến giờ tôi không bón phân, có chết đâu”; 2) Thiếu lao động, rơi vào những hộ cô đơn, không có con cái, già yếu; 3) Rủi ro do gia súc bị chết hoặc ốm đau, bệnh tật không làm ruộng được; 4) Lười lao động, tuy rằng nguyên nhân này chiếm tỷ lệ không cao; 5) Thiếu vốn, không có tiền mua công cụ sản xuất như trâu bò, cày cuốc, giống lúa, con giống,... Nguyên nhân thiếu vốn là do không nuôi được lợn gà, không trồng được chè, quế để bán, còn khai thác lâm sản rừng tự nhiên chỉ đủ tiền mua gạo hàng ngày; 6) Sử dụng vốn không đúng mục đích. Vay vốn để sản xuất, nhưng lại dùng ăn uống, rượu chè, cờ bạc luôn, thậm chí có người ngay trên đường từ ngân hàng về nhà đã hết tiền; 7) Cầm nợ lúa non. Đây là những hộ có chồng cờ bạc, rượu chè, lười lao động. Những nhà này gặt xong trả nợ, hết thóc luôn và lại lâm vào cảnh nghèo đói triền miên”. Ông cán bộ xã này còn mô tả cụ thể trường hợp một hộ nghèo điển hình trong xã do nhiều nguyên nhân như sau: “Chồng bị tai nạn xe. Còn lại vợ con. Bán hết ruộng, đất đi ăn. Hiện tại chỉ đi làm thuê. Hôm nào có việc, có tiền thì có gạo ăn (vì đi làm được cho gạo/số lượng công việc). Nhà ở chỉ có một túp lều, không có đồ đạc gì. Nghèo đến mức con trai không thể lấy vợ được” (Nam, 47 tuổi, dân tộc Dao, mức sống khá giả)...

Tương tự với các ý kiến trên đây, chị N. T. C. nhận xét rằng, “Các nguyên nhân dẫn đến nghèo đói đều bắt nguồn từ trình độ dân trí thấp và

không biết tính toán. Ví dụ, nhiều hộ vay tiền dự án 127 trồng chè, nhưng không chăm sóc, có nhiều hộ vay vốn lại dùng để ăn tiêu, mua dài, mua xe. Đất đai thì nhiều nhưng không chịu làm, bỏ hoang hóa, ngay vườn tược gần nhà cũng bỏ hoang, không trồng cấy gì hoặc có làm nhưng không chăm sóc nên năng suất thấp. Thiếu cán bộ khuyến nông hướng dẫn, kiểm tra thường xuyên nên dù có được Nhà nước hỗ trợ giống, tập huấn nhưng về nhà quên hết cũng không biết cách làm, không biết cách chăm sóc nên năng suất thấp. Ăn uống, cưới xin theo phong tục tốn kém. Nhiều gia đình bán ruộng, cấm ruộng đi ăn. Đi làm thuê được bữa nào, xào hết bữa ấy, không biết để dành. Cũng có nhà nghèo là do đông con. Nhiều nhà con cái nghiện ngập. Cũng có nhà nghèo do lười, ăn nhiều làm ít. Trước đây nhiều nhà còn cấm lúa non, về sau do không trả nợ được nên người Kinh không cho cấm nữa,..." (Nữ, 56 tuổi, thôn Chom Chăng, xã Thân Thuộc, huyện Than Uyên, tỉnh Lai Châu).

Tóm lại, qua tìm hiểu và quan sát thực địa thấy rằng, những nguyên nhân dẫn đến đói nghèo của nông dân vùng miền núi Tây Bắc rất đa dạng. Vì vậy, để phát triển kinh tế xã hội bền vững và thực thi công tác xoá đói giảm nghèo có kết quả ở vùng miền núi này thì việc giúp người dân loại bỏ dần những nguyên nhân dẫn đến đói nghèo là nhiệm vụ quan trọng hàng đầu không chỉ của người nông dân mà còn là nhiệm vụ của Chính phủ và các tổ chức xã hội.